

De

Chirurgie.

ende alle de O P E R A , ofte

Wercken van Mr Ambrosius Paré, Baet/ende opperste
Chirurgijn van vier Coninghen in Vlauckrijcke.

Nu eerst vut de Fransoyfche, in onse gemeyne Nederlantsche
sprake, ende wt de vierde Editie, ghetrouwelick overgheset:
Door D. Carolus Battum, Medicijn ordinaris der stadt Dordrecht.

Verdeylt in 28. Boecken.

Met alle de figueren/so wel der Anatomien als van de instrumenten
der Chirurgien / ende van vele diverse Monstern/ etc.

TOT LEYDEN,

Gedrukt by Jan Bouwensz. voo: Jasper Tropens
Bouckvercooper / woonende tot Dordrecht.

Anno M. DC. LIII.

esels gebonden worden/ die eenen hozen in haer
voorzhoofd hebben. daer merke datse seer furieu-
se tegens de sierten verchten / van welken ho-
zen / dat de Indiarren schalen maecthen / die be-
mensche van alle sierten bevrijden / den dach als
hy daer wt gebonden heeft / en so verre als hy
den selvendach gequetst wezt / so en geboelt hy
geene pijn. Daer toe so mach hy door een byer
gaen / sonder hem eenichsing te verbanden. In
men can so ergen vergift niet ingenome hebben /
dat permaut soude conne hinderen. En dat daer-
om allerne de Condingen wt dese voorsz. schalen
dymken / waer door dat de yacht deser voorsz.
wilde esels menant als de Coningst allene toe-
gelaten en is / waerom datmen segt / dat Appo-
lonius een seer geschickte Philosophus / rucuelick
dese wilde esels aenghesien heeft / ende op hare
natuere niet verwonderinge heeft gheacht. Het
welcke Danus aenschouwende hem heeft ghe-
byacht / oft hy oock geloofde t'gene datmen van
de cracht der voorsz. schalen seide. Ick sal sulx
geerne ghelooven (segt hy) als ick verstaen heb-
ben / dat den Coninc deses lands onsterffelick
wesen sal: welcke antwoorde ick nu voorsz. aen
bedacht ben te gheben / alle de ghene die my by-
ghen / oft ick oock gheloove / het ghene datmen
van de crachten des eenhozens segt.

Capittel 52.

Twere-
dyacht der
Ruthozen.

De contrarieteyt der Ruthozen en is niet
minder / aengaende de natuere des eenho-
rens. Want Plinius inde bovenverhaelde passa-
ge segt dattet het furieuze dier is / onder alle an-
dere dieren / ja dattet ooc seer afgrijpselick huyt /
en datmen desen eenhozen uenmermeer leven-
dich gerrigen en can. Cardanus segt ooc van ge-
lijcken / dattet een wyet dier is / ghelijck t' selve
voorsz. gebacht woert in de woestijne van Ethio-
pyen, in vuple sijclierige plaetsen / onder de pad-
den / en onder alderley seijnige gebierte. Gele-
nus segt / dat den Coninc van Ethiopyen, in zij-
nen hejzeruschen bysc / die hy heeft gheschreven
aen den Paus van Roome / den leu wtuemende
seere den eenhozen byest / en als hy hem siet / soo
wijet hy ergens achter een grooten boom / daer
hy hem soeket te verbergen : Als dan den eenho-
ren den leu voorsz. hozen wilt / soo loopt hy niet
zijnen hozen soo diepe inden boom / dat hy daer
aen baste blijft / al waer hem de leu doot cocint
te byten / hoe wel dattet scintys oock anders
afloopt. Andere seggen ter contrarien / dattet een
seer soete / seer goetdierich / en vzin delic dier is /
als men hem gheen quaet en doet. Lowijs van
Barthame / in zijne zebraert hier bove verhaelt /
is van opinie / dat hy niet en geloof / dat de een-
hozens wyet zijn / gelick hyer twee gesien heeft /
die wt Ethiopyen aen de Sauban gefonde wa-
ren / die de selve inde stadt van Mecha liet op-
houden / (in welcke stadt dat Machomet begraven
licht / ende in sekeren traillien besloten is) die
gantsch niet wyet en waren. Andries Thevet
seg / dat hy daer te lande gheweest is / onder de
lieden aldaer seer neerstelick vernomen heeft na
dese eenhozens / mer noyt eenich mensche ghe-
bonden heeft / die de selve soude moghen ghesien
hebben / ofte hem eenich selier beschrept daer af
soude moghen ghesien hebben.

Mecha de
principale
ste stadt van
Arabien.

otto.

Otto segt dat hy ghesien / en inde hant gehad
heeft / inde trefoezener des Paus / enen hozen
van ene eenhozen / de welken blinkende / en so
gelat als een pvoor was / dat hy daer toe ooc soo
seer verwonderd was / al lachende / dat hy soo
eclame was / om dat hy geene twee pahnien lanc
en was / mer men seide hy / dat hy door het vele

en menichmaelste handelen / soo eclame gewor-
den was. Dat is oock eenen die niet groote cu-
riositeit / inde groote kercke van Straes burch
bewaert woert / de welken selve vorten en e half
lanch is / boven dien datmen het eyndelien des
punts / daer van dieffelic afgeheben heeft / wel-
ken eenhozen ander sing noch langer wesen sou-
de. Verieden is hy outrent so dicke als eenen ar-
me / loopt al dyacnde op waert / gelick een ge-
dyaende wassen heerse / en verninderende gelick
et pyramide / wtwendich / swartachtich wesen-
de / gelick yet wits / dat door vele handelinge swaer
geworden is / en van binnen is hy so wit als een
pvoor / hebbende van binnen et hollicheyt / daer
in datmen eenen clepen vinger selen soude /
welcke hollicheyt van boven tot beneden door
loopt. De hozen die tot Venegien op groote
feestdagen getoocht woert inde kercke van S.
Mark / die vershillen van desen hozen / in
grootte / van colore / ende van figure / soo datse
malcanderen niet en gelicken. Versclicken soo
is in de kercke van S. Denijs in Warclierijche /
(also men segt) oock eenen hozen / van eenen een-
hozen / den welken in lengde / in dichte / ende in
figure by na den hozen van Straes burch ghe-
lijckende is. Soo verre als nu dese hozen / van
geene eenhozens en zijn / (mocht permaut seggen)
van wat besten zijn / so dan Thevet is van in-
ginghe / dat alsulcken hozen mer tanden van
elephanten en zijn / die alsoo ghebract ende ge-
woert zijn / want op alsulcken maniere segt hy /
woyden in Ethiopyen de schijven van de tanden
van rohart / voer den hozen van eenhozen ver-
rocht / de welcke hy wel hollen / ende so lanch ma-
ken / als hy selve willen. Ende voorsz. als dese
hozen van eenhozens gebandt worden / so heb-
ben sy den selven reuk / van het gebant pvoor.
Ende op dat voer dese maniere / van alsulcken
hozen niet onmogelick en schijne te wesen / soo
seg Cardanus dat de tanden der elephanten con-
nen inotwe gemaect ende wtgerect worden /
ghelijck de ossen hozens.

Eenen een-
hozen die tot
Straes-
burch be-
waert
woert.

Emhozen
tot Ven-
en.

Van ober-
seer des
hoer heeft
de hoer tot
S. Denijs
inde hant
gehad / hy
is so pam
dicht wel
acht vorten
lanch.

Tanden
van ro-
harts.

De tanden
der ele-
phanten
conne sacht
te gemaect
en becleng
worden.

Lowijs Paradijs Chirurgijn / daer van dat
ick hier hozen vernamen hebbe / segt dat hy tot
Alexandrien in Egypten twee naelgen heeft ge-
sien / die men de naelgen van Cesar noemt / de
welcke soo groot zijn dattet te verwonderen is /
ende zijn daer toe elck van een stuc / Ende men
houdet daer voer / datse also van eenighe sekeren
steen gegoten zijn. Byten de selve stadt outrent
acht hondert stappen / is et calonne / die men de
calonne van Pompeus noemt / de welcke so hoo-
ghe / ende so groot is / dat de sterckste man qua-
lick so hooget met eenen steen can gewerpen / ende
so dicke datse vijf mans qualick souden comen
omvatten. Ende men segt daer toe / datse al van
eene steen is / ende van diversche colore van steen-
nen / gelick van swarten / grijsen / witten / en inar-
nate steen / te samen gegoten. So sulx mogelick
is / datme van alsulcken materie heeft comen de
voorsz. heben naelgen / ende de voorsz. heben ca-
lonne gieten / waeromme en soudmen niet con-
nen van ghelijcken de eenhozens na maken.

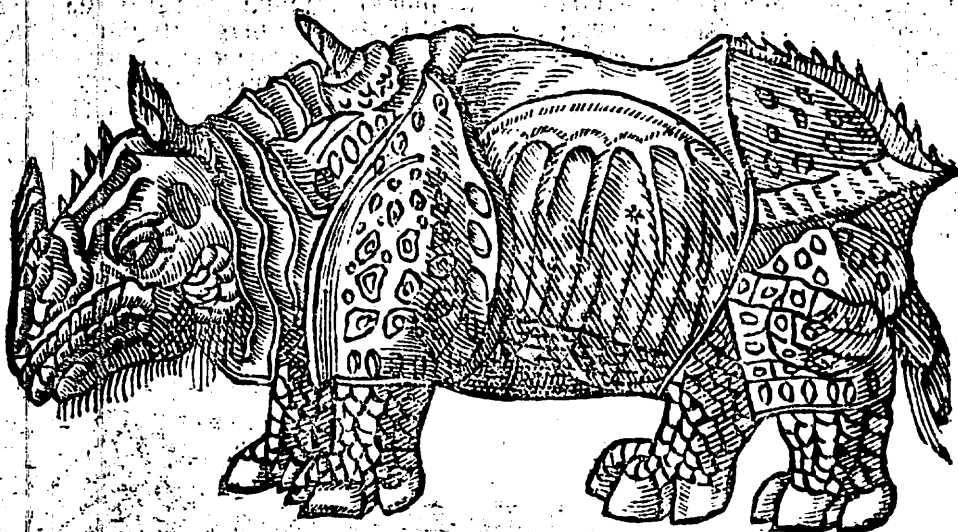
Capittel. 53.

Pausanias schrijft / dat het dier Rhinoceros
twee hozen heeft / ende niet eenen : waer van
dat den eenen op zijnen neuse staet / die tamelick
groot / en swart is / ende so dicke / en so lanch als
den hozen van eenen buffel / mer hy en is van
binne niet hol / noch ooc niet gebact / mer ge-
heel dicht / en swaer. Den andere hoer heeft hy
boven zijn schouder staende / is tamelick eclame /
mer seer scharp. Daer wt datme can bewijzen /
dattet

en dattet geen eenhozen en is midts den een-
hozen maar eenen hozen en behoort te hebben/
ghelijck zinnen name Monoceros mede byngt.
Men segt dat dit dier Rhinoceros, den elephant
ghelijck dattet ook schier van de selve stature
is / dan dattet de beenen wat coeter heeft / ende
ghespleten voeten / ende doozts by een vercken

maet gheliken worden / het heeft een gewapent
sicharm met herde schulpen beset / ghelijck de
rotobillen / de welcke met de bardure van een
ghicharnast peert moghen vergeliken worden.
Festus segt / dat sommige menschen dattet eenen
wilden osse van Egypten sp.

De figure van een Rhinoceros, dat van alle
zijden ghewapent is.

Capittel 54.

Abyles Barp / segt datter Doctegsche
Medicijns sijn / die langhe tijt in de iudewe
eylanden ghewoont hebben / om te ondersoer-
ken alle costelike / ende alle vzerinde dinghen/
de welcke openelick bekennen / datse noch noyt
geenen eenhozen hebben comen ghebinden/
dan allene dat de lieden van dien lande seggen/
dat den eenhozen / anders niet en is als eenen
hozen van het dier Rhinoceros, ende dat desen
hozen / dooz eenhozen woet ghehouden / ghelijck
een pferbarijs teghens alle fenijnen. Nach-
tans soo schrijft Plinius particulierlick in zij-
nen achtich boeck Caput. 20. dat het dier Rhi-
noceros, een spetie van een woedt dier is / heb-
bende een groot verscheil van den eenhozen / ende
segt daer by / datmen ten tijde van den grooten
Pompejus, eenen Rhinoceros heeft ghesien / die
eenen hozen op zijnen neuse hadde. Ende alsoo
desen Rhinoceros groot vrant vanden elephant
is / soo sijpjet zinnen hozen teghens de stercklijp-
pen / om des te sekerder / ende clacker teghens
den elephant te stryden / ghelijck ook den sel-
ven coemt te dooden ende te overwinnen / van
welcken strijde Salustius van Tartas / in zijnen
seften boec van der welken is schrijvende aldus.
De subtrijlhet / noch de stercke des lichaems
van den elephant / en can hem niet beschermen
van de loof heyt des diers Rhinoceros, t welck
hem seer woedelick aenvalt / naer dattet zinnen
hozen teghens eenen steen aen heeft gheslepen/
de welcke hij hem niet en tracht dooz zijne hup
te slooten / aldaer de selve ten dirsten is / maar
hy wort onder zijnen hup een plaetse te binden/
aldaer de hup des elephants alderdinst is / dooz
welcke plaetse hy hem niet zinnen hozen weet
omme te byngen / ende te vermoorden.

Capittel 55.

Dier worden in Indyen veel diuersche die-
ren ghehouden die maer eenen hozen en beel beset
hebben / ghelijck coepen / stieren / pferden / esels / in Indien
gherten / damen ende Monoceros : Doozts die maer
zijnder andere die der twee / ende meer hebben.
Ende overmits de crachten / ende de reuol-
mete dichten den eenhozen toetschijft / soo wile
elcke natie zijne dieren inct eenen hozen / den
name van eenhozen toetschrijven / ghelijck wy
hier boven gheseyt hebben. Thet segt in zij-
nen tweeden Thomas Lib. 23. Cap. 2. dat in
de Flozide groote stieren worden ghehouden/
de welcke de wilde menschen aldaer Butrol
noemen / die de hozenen meer eenen voort lauck
en hebben / hebbende op haren rugge eenen
bult ghelijck de heimele / lauck hant op haren
rugge / ende zijn root van colore / ghelijck ce-
nen leuto. Dese stieren gaen alle andere die-
ren in woetse te boven / daeromme dat hy
oor niet te temmen en is / ten sp dat hy noch seer
jontk wessende / van de moeder ghemomen wor-
de. De Wilde menschen / ghebyrgen de hup
van dese stieren / om haer teghens de roude te
beschermen / ende haer hozenen worden seer co-
stelick gheacht / midts de cracht / die sp tegens
alle fenijn hebben / tot welcken eynde daer de
Wilde al aer beware / om haer van alle ver-
gift ende andere fenijnighe ghedierde (dat haer
op den wech soude moghen bejeghenen) es
bezyden.

Capittel. 56.

In Arabien ontrent de roode zee woet noch
Iern ander beeste ghehouden / de welcke van de
Wilde Pirassoipi ghemact woet / ende is soo
groot

als eenen muyl / het heeft oock een hooft / dat den muyl niet qualich en ghelyck 't / zyn gheheel lichaem is rau van hayre ghelych eenen beer / dan zy is wat meer na het roode treckende / zy heeft ghespleten voeten / ghelych een hert. Dese beeste heeft twee onghetackte hoornen in haer hooft staen / die zeer lanc zyn / ende staen zeer hoog verheuen / dewelcke de eenhoorns zeer gheirckende zyn / daer mede dat haer de Wilde beghopen / als zy geguetst zyn / ofte van seminge beesten zyn ghebeten / legghende de voorsz hoorns ses ofte seuen men lanc in 't water / welck water dat zy den patient gheuen te dyncken. Welck beest wy upt de Cosmographie van Indes Thebet afgheteykent hebben. De Wilde haer dese beesten doodt waer zy kommen / en eten oock deselbe.

Capittel 57.

Een wonderlycke aenghebaentheid. **H**Estor Berrius in zyne beschrybinghe van Schotlant / segt dat het dier waer van dat hier na de afteykeninge volgt / een Zee-elephant wordt gheuoemt / ende het is veel grooter

als eenen elephant / die hem op 't landt / en in de wateren onthout / hebbende twee tanden ghelych elephants-tanden / waer mede dat hy hemselfen vast maect als hy wilt slapen / ende daer aen blyft hanghen / ende slaept oock soo vast / dat de schippers hem siende / rydt gheuegh hebben / om aen landt te komen / ende hem met goede hoornen ober al konnen binden : Het welcke zoo zy ghedaen hebben / zoo maken zy een groot gerucht / ende werpen hem met steenen / om hem wacker te maken / wacker gheuoeden wesende / meent hy hem / ghelych hy pleeght / met groot ghewelt in zee te smyten. Maer als hy siet dat hy ghevangen is / soo hout hy hem soo stille / dat men hem voorsz tot zynen wille mach dooden / zy meer upt-treken / ende hem mach billen / om van zyn huydt ricmen te maken : Dewelcke obernids zy zeer sterck zyn / ende niet en verrotten / vele gheacht worden / maer noch merr zyne tanden / dewelcke zy dooz seker konste rechte / ende upt-hollen / om deselbe dooz eenhoorns verhoeyt te worden / ghelych men oock doet de tanden van de rogarts / ende de tanden der elephants.

De figure van eenen Zee-elephant.

Capittel 58.

Beschrybinghe des dier. **M**en vindt in de gaste van Arabien / eenen visch die Caspille gheuoemt wordt / die met pinnen gemanent is / waer van dat hier na 't midden zyn doozhooft heeft / ghelych eenen hoorn / van vier docten lanc / die zeer scherp is. Als desen visch den walvisch siet kinnen / soo berghet hy hem onder de baren / en siet het walvisch een bequame plekke af / in dewelcke dat hy hem alderbest soude kunnen queten / merckte zynen navel is / in den welcken als hy hem komt te hangen / niet alight van de queten moet stercken : En als hem den walvisch gemaet wort / doodelijk gemont te wesen / so maect hy een groot geruchte / en een groot ghewoel in de zee-baren / schuponderkende / en so stelselich met een groote furie / ghelych de gheme die van de doot gesaecht wordt / soo loopende / dat hy dooz zyn ghewoel / ende ghewelt / alle schepen die hem komen te bejeghenen / onnoypt / ende in de zee doet begraven. Desen voorsz visch is wonderlijcken groot / ende sterck / ende als hem nu de Arabys willen hangen / soo doen zy ghelych als zy de crocodile hanghen willen / te weten / dat zy aen een stercke

ende langhe hoochde een stuck kennels-bleesch / oft eenigh ander vleesch aen eenen baren vast maken / ende soo dacht als dan den visch het voorsz bleesch ghewant wort / so onthout hy niet het vleesch in 't slachten : Ende als hy den baren siet in 't gesicht / ende den seuen doot siende / so is 't niet een verwonderinge aen te sien / hoe soogh dat hy upt / ende in het water springt / ende als hy machte begint te woeden / so ghiet hem hooft de baren / soo niet yllen in zyn lijf van alle kanten / dat hy ten lesten moet doot sijn : Daer na soo steyt hy / ende zy ghewaren zynen grooten dooz / dat den seuen hoorn alle seyn te ghesyncken / ghelych ander natien van eenhoorn pleghen te bewaren.

Capittel 59.

Aldries Thebet segt in zyn Cosmographie / dat hy eens de sothone soeckende / ghelopen is langhe de kusten van Afriken / om het landt van Guprien / en Waprien tobesichtigden / alwaer hy heeft ghesien den visch Aleis / hebbende eenen hoorn in zyn dooz / doost gelych een sage / die drie voeten en een half lanc was /